

І. А. Піддубний

Питання історичного краєзнавства

І. А. ПІДДУБНИЙ (Чернівці)

Політичне життя українців Північної Буковини у перше міжвоєнне десятиліття (1918—1928 рр.)

Поразка центральних держав у Першій світовій війні значно загострила соціальні та національні стосунки в Австро-Угорській імперії і стала однією з причин її розпаду, внаслідок якого наприкінці 1918 р. на території колишньої Австро-Угорщини виникли нові національні держави. В жовтні та листопаді 1918 р. державотворчі процеси захопили і населення західноукраїнських земель, що перебували у складі імперії. Українці Галичини, Буковини та Закарпаття прагнули самостійно вирішувати свою подальшу долю. 3 листопада 1918 р. в Чернівцях відбулося народне віче, на якому було визнано право українців Буковини на самовизначення та створення з повітів, де вони проживали компактно, окремої української області. На той час українці (305 тис. осіб, або 38 % населення краю) та румуни [273 тис. осіб (34 %)] становили переважну більшість населення Буковини, тому віче, основуючись на праві самовизначення народів, прийняло справедливе рішення про поділ краю на українську та румунську частини, із створенням відповідних крайових державних інституцій. При цьому іншим національним групам Буковини гарантувалося право мати, відповідно до кількості населення, певне число представників у крайових органах управління. Важливим було й те, що віче прийняло рішення про “прилучення австрійської часті української землі до України”¹.

Проте прагнення українців Буковини до об’єднання з Українською державою не було здійснене. На прохання румунських політичних діячів Буковини протягом листопада 1918 р. край було окуповано румунськими королівськими військами. 28 листопада 1918 р. члени Румунської національної ради скликали “Генеральний конгрес Буковини”, на якому проголосили приєднання Буковини до Румунії². Це дало змогу делегації королівської Румунії на мирній конференції в Парижі 1919 р. виставити ви-

могу про визнання за Румунією всієї Буковини, у тому числі й північної її частини, населеної переважно українцями. У 1920 р. Румунії вдалося досягти визнання на право урядування в приєднаній провінції. Проте застосування на приєднаних територіях методів управління, типових для Старого королівства, тобто Румунії, у довоєнних межах, викликало невдоволення населення. Це змушувало урядовців змінювати форми діяльності, однак позиції румунських властей у той час на Буковині та в сусідній Бессарабії були хисткими³. Законодавство Старого королівства було пристосоване для мононаціональної держави і не могло повністю застосовуватися на приєднаних територіях. Це зумовило залишення на певний час дії законів Австро-Угорщини та Росії. Однак для зміцнення позицій представників румунського уряду на Буковині потрібні були жорсткі методи, основним з яких стало введення стану облоги на території краю. Тривав цей стан з кінця 1918 р. і до листопада 1928 р., згідно з розпорядженням військового командування, що дало історикам підстави назвати період 1918—1928 рр. періодом “постійного стану облоги”. За справедливим визначенням А. Жуковського, той час відзначався “міцними румунізаційними заходами та слабкою організаційною системою українців. Це був час, коли пробували відновити свою діяльність українські політичні формації з австрійського періоду, які, однак, скраховали (сплохували. — Авт.) в румунській дійсності. У цьому періоді українські політичні представники вже не виступали самостійно, а лише в рамках однієї з існуючих загальних румунських партій”⁴. Додамо, що саме в той час політика центрального уряду стосовно національних меншин в Румунії визначалася особистою лінією прем’єр-міністра Румунії і провідника Націонал-ліберальної партії (НЛП) І. Бретіану, який в ідеалі прагнув створити “Велику Румунію” (назва Румунії в кордонах 1918—1940 рр.), де не було б національних меншин та проблем, з ними пов’язаних.

З метою укріплення позицій румунських властей на Буковині вже в грудні 1918 р. було прийнято рішення, підтверджене королівським декретом від 29 січня 1919 р., про створення Центральної служби державної безпеки (*siguranța*), якою керував Генеральний субінспекторат з центром у Чернівцях та п’ятьма підвідділами служби безпеки, з яких три припадало на північну частину Буковини. Основним завданням цієї служби було займатися виключно питаннями порядку та загальної безпеки держави. Виконуючи розпорядження в цьому напрямку, Генеральний субінспекторат у своєму звіті зазначав, що в 1919 р. ним спостерігалися антидержавні виступи євреїв за проведення плебіситу на Буковині стосовно її автономії та українців — за об’єднання краю з Україною⁵. Важливе місце в роботі служби безпеки посідали спостереження за порушеннями кордону, застереження проти ведення більшовицької та української агітації в Північній Бессарабії і Буковині, у першу чергу на північ від р. Прут та у Вашківському й Вижицькому повітах. З метою усунення умов для агітаційної роботи планувалося виявляти пропагандистів, переміщувати службовців-українців у внутрішні райони Румунії. Відповідну роль повинна була відігравати цензура преси та листування, покликана в першу чергу встановити контроль за можливою агітацією соціалістичного та комуністичного характеру⁶.

Подібна ситуація, в тому числі й застосування характерного для Старого королівства способу адміністрування, за якого не дотримувалися вимоги законодавства, загострила становище в краї вже в перші роки румунського володарювання, що призвело до масових виступів, у тому числі й збройних повстань, з яких найбільшими були Хотинське (1919 р.), Бендерське (1919 р.) у Бессарабії та повстання солдатів 113 полку в Чернівцях (1919 р.) на Буковині.

В січні 1919 р. на Хотинщині було піднято збройне повстання, в ході якого звільнено більшу частину Хотинського повіту. Дії повстанців, керовані Хотинською Директорією, відзначалися певною організованістю і у випадку перемоги могли привести до приєднання Хотинщини до Української Народної Республіки⁷. Хотинське повстання стало одним з найбільших виявів протесту проти окупації Бессарабії королівською Румунією, і те, що воно почалося в період роботи Паризької мирної конференції, мало справити вплив на рішення великих держав (однак острах перед наступом більшовизму змусив Велику четвірку визнати в 1920 р. Бессарабію за Румунією). З іншого боку, повстання, що почалося напередодні злуки УНР та ЗУНР, було почасти і волевиявленням українського населення краю, його бажанням не лише ліквідувати чужинницьке панування, а й об'єднатися в єдиній національній державі. Недаремно тимчасовий уряд називався Директорією, а свої дії він намагався поширювати переважно у північній частині Бессарабії. В повстанні взяли участь поряд з українцями росіяни та молдаване, яким було чуже румунське панування в краї. Зброю повстанці мали різноманітну, частково приховану з часів Першої світової війни, а частково діставали її на складах армії Директорії, здебільшого самовільно. Директорія не надавала офіційної підтримки повсталим, але, ймовірно, існувало приватне розпорядження про надання їм допомоги. Населення прикордонних сіл та військовослужбовці армії відверто співчували повстанцям і, як могли, допомагали їм. Але під натиском значних військових підрозділів повстанці відступили до Хотина, а 1 лютого 1919 р. в кількості 4 тис. вони разом з 50 тис. біженців перейшли на лівий берег Дністра.

Після придушення повстання румунські війська продовжували проводити каральні операції, внаслідок яких загинуло 11—15 тис. осіб. Біженців та повсталих прийняли до себе мешканці сіл Поділля. Проте урядовці повертали частину біженців до Хотинщини, а повстанців роззброювали, боячись, що обстріли останніми правого берега Дністра призведуть до конфлікту з Румунією та втягнення України у війну проти неї⁸.

Хотинське повстання мало певний вплив і на Буковину, адже недаремно 26 січня 1919 р. командир VIII дивізії Я. Задік видав наказ про введення стану облоги в Кіцманському, Заставнівському, Вашківському, Сторожинецькому, Чернівецькому повітах та м. Чернівцях — на території, не лише наближеній до району повстання, а й заселеній переважно українцями⁹.

Не виключено, що Хотинське повстання мало вплив і на солдатів 113-го полку у м. Чернівцях, в якому 17 листопада 1919 р. було піднято повстання. Щоправда, основною його причиною слід вважати незадоволення солдатів умовами служби в румунській армії. На солдатів полку впливала й агітація, що велася колишніми офіцерами австрійської армії, українцями, котрі підбурювали солдатів до втечі за Дністер та вступом до рядів українських збройних сил¹⁰. Повстання мало стихійний, неорганізований характер і було досить швидко придушене властями. В ході слідства було встановлено, що поганий моральний стан солдатів є наслідком впливу “подій розкладу” в австрійській та російській арміях та поспішної й не продуманої організації комплектування полку. Немалу роль, на думку членів слідчої комісії, відіграла українська і навіть російська агітація, провідною ідеєю якої було твердження про невизнання північної частини Буковини за Румунією і неправомочність рекрутування буковинців до румунської армії. Агітатори також заявляли, що доля Буковини буде вирішена після перемоги А. Денікіна на С. Петлюрою¹¹. Після розслідування справи до суду було притягнуто 149 осіб, з яких 8 засудили до смертної кари, п'ятьох виправдали, а решта були засуджені на каторжні роботи терміном від 5 до 20 років¹².

Безумовно, що збройні виступи могли мати певний вплив і на організований політичний рух, оскільки українське населення краю, незадоволене його окупацією, не втрачало надії на вихід української частини Буковини зі складу Румунії, сподіваючись і на допомогу з боку УНР. Остання протягом певного часу через пропагандистські органи поширювала на Галичину і Буковину літературу та пресові видання, в яких мова йшла про об'єднання всіх українських земель. Завдяки цим діям посилювалися українофільські настрої серед буковинців, хоча в перші повоєнні роки до них долучалися й австрофільські (германофільські), їх носіями були буковинці, які поверталися до краю після демобілізації з австрійської армії і яким допомагав розташований у Відні "Schutzbund der Bukowiner in Deutsöhosterreich" (Охоронний союз буковинців в Австрії)¹³.

У політичному житті краю в перше міжвоєнне десятиліття склалося кілька політичних напрямів, до яких приєдналися українці. В обстановці повоєнної розрухи найкращі умови для розвитку своєї діяльності мали партії лівого спрямування. Зокрема, в 1918 р. відновила свою роботу Інтернаціональна соціал-демократична партія Буковини (ІСДПБ), в складі якої діяла і українська секція. Українські соціал-демократи вже в 1919 р. виступили проти участі українців у парламентських виборах, вважаючи їх порушенням міжнародних прав¹⁴. Проте на наступні парламентські вибори, які відбулися в 1920 р., українська секція виставила за списком ІСДПБ кілька кандидатур, і депутатами парламенту було обрано серед інших І. Гишку та К. Кракалію¹⁵.

В парламенті буковинські депутати від ІСДПБ діяли спільно з депутатами-соціалістами всієї Румунії, проте при певних обставинах ними піднімалися питання, що стосувалися виключно краю. Зокрема, Г. Григорович, керівник румунських соціал-демократів на Буковині, в одному з виступів у сенаті вимагав для українців Буковини рівних з румунами прав, і ця промова викликала в парламенті справжню сенсацію¹⁶. Неочікуваним для румунського уряду був і виступ К. Кракалії стосовно проведення на Буковині плебісциту з питання її державної належності. Оскільки пропонувалося провести плебісцит в українській частині Буковини, про результат можна з певністю говорити, що він став би ще одним заходом протесту українців краю. В ряді інших парламентських виступів К. Кракалія вимагав також відповідного числу населення представництва українців у крайових органах управління та охорони прав українців у галузі шкільного навчання. Виступи українського депутата не залишилися поза увагою міністра Буковини І. Ністора, і він доклав чимало зусиль для заперечення сказаного К. Кракалією, стверджуючи, що об'єднання всіх румунських земель, до яких він відносив і Буковину, є справою Румунії, і, наголошуючи на виключності становища румунів на Буковині, доводив непотрібність невиконання для румунського уряду плебісциту¹⁷.

В організаційній роботі, яку проводили соціал-демократи на Буковині, проявився характер підпорядкованості української організації керівництву ІСДПБ. Це стало видно з порядку проведення вересневої конференції ІСДПБ за участю делегатів від української секції і визначення основних напрямків роботи. Пізніше, 31 жовтня 1920 р., відбулася конференція української секції ІСДПБ, в роботі якої взяли участь 42 делегати та запрошені гості. У виступах наголошувалося на зв'язку, що існував між українським та світовим пролетаріатом, вказувалося на спільність їх класової боротьби, а також зазначалося, що в світі триває соціальна революція. М. Ганек, який звітував на конференції, підкреслив, що в провінції організації досить слабкі, а активно працює лише центральна організація (м. Чернівці). Досить гостро обговорювалося на конференції питання уча-

сті соціал-демократів у роботі парламенту, і тут найзаповзятішим оборонцем парламентської діяльності виступив К. Кракалія, всіляко захищаючи цей вид діяльності партії. В резолюції конференції було схвалено тактику, вибрану ІСДПБ. Таким чином, керівництво української секції повністю переходило в залежність від керівництва ІСДПБ, що можна вважати негативним для українського елемента в партії, але загалом позитивним для партії¹⁸.

Чергова конференція української секції ІСДПБ була скликана лише в жовтні 1922 р. На ній були присутні представники центральної організації — Я. Пістінер, Р. Гайдош, С. Вікторчик. У промові Я. Пістінера було наголошено на необхідності тісного об'єднання всіх секцій соціалістів. Судячи з промов учасників конференції, соціалісти, як партія, мали певний вплив на громадян, однак у членстві партії була певна нестабільність, причому зниження кількості її членів пов'язувалося з посиленням в краї репресій проти лівих партій. У виступах зазначалося, що хоча українська секція і була в складі ІСДПБ, однак ніякої допомоги з її боку не отримувала, у тому числі й у виданні свого органу преси. В резолюції, прийнятій конференцією, було вміщено протест проти гноблення українського народу, проти його розділу між різними країнами, висловлювалося побажання об'єднання всіх українських соціалістичних організацій. Як вагомий крок, можна відмітити рішення про необхідність об'єднання з іншими українськими партіями¹⁹. Про дещо занедбаний стан української секції ІСДПБ свідчить і те, що вона мала лише одну газету, яка періодично змінювала свою назву, тоді як газети, що видавалися німецькою та мовою ідиш, були більш численними і мали більший тираж. Так, орган ІСДПБ "Vorwärts" ("Вперед") видавався тиражем 4,5 тис. примірників, а орган Бунду "Des Noye Leben" ("Нове життя") мав 2 тис. примірників²⁰. Однак представники української секції ІСДПБ і надалі брали участь у парламентських виборах. Зокрема, в 1926 р. в Чернівецькому повіті за списком буковинської соціал-демократії балотувалися В. Руснак та І. Стасюк, причому процент голосів, відданих за соціал-демократів, був досить високим, хоча й не привів до перемоги. Загалом же соціал-демократична організація на Буковині перебувала в той час під постійним впливом і діяла під керівництвом однієї особи — Я. Пістінера, який значною мірою визначав політику партії.

До ліворадикальних належала на Буковині комуністична організація, участь у створенні якої брали й українці. У Чернівцях комуністична організація, як свідчив С. Канюк, була заснована вже 3 листопада 1918 р. Наприкінці того року розрізнені комуністичні організації на Буковині провели установчу конференцію і проголосили заснування Комуністичної партії Буковини (КПБ), а вже наступного року було прийнято рішення про її входження до Комуністичного Інтернаціоналу. Керівництво Комуністичної партії Буковини також оголосило, що вважає КПБ складовою частиною Комуністичної партії України (КП(б)У). В цілому ця організація мала інтернаціональний характер, хоча певний час частина її преси видавалася українською мовою, а в керівництві партії на першому етапі її діяльності були й українці (серед них — студенти Чернівецького університету В. Гаврилюк та І. Стасюк)²¹.

Оскільки Комуністичний Інтернаціонал приділяв певну увагу національним питанням, то на V конгресі Комінтерну (1924 р.) було прийнято резолюцію стосовно українського питання, в якій перед комуністичними організаціями Румунії, Польщі, Чехословаччини ставилося завдання вести боротьбу за возз'єднання українських земель в єдиній державі, в даному випадку в Українській Соціалістичній Радянській Республіці, керувати цією

боротьбою, підтримуючи зв'язок з КП(б)У. Напевне, що таке рішення примусило керівну групу КПБ звернутися в лютому 1926 р. до Політбюро ЦК КП(б)У з проханням про підпорядкування КПБ Комуністичній партії Румунії. Рішення про таке об'єднання було прийняте виконкомом Комінтерну, і наприкінці 1926 р. колишня КПБ виступає вже як крайова організація Комуністичної партії Румунії, причому першим секретарем крайового комітету став українець С. Галицький²². У діяльності комуністичної організації на Буковині і в подальші роки важливе місце займало питання об'єднання українських земель у складі Радянської України, і тому не дивно, що на IV з'їзді КПр у винесеній резолюції було констатовано прагнення українських трудящих Буковини та Галичини до возз'єднання з Українською СРР²³. Зазначимо, що природне прагнення українського народу до об'єднання використовувалося у так званій класовій боротьбі. Це нерідко служило для румунських органів безпеки підставою для придушення будь-яких проявів українського політичного і навіть громадського життя.

Відмінною від діяльності соціал-демократів та комуністів була діяльність українських політиків реформістського напрямку, які через легальні організації намагалися захищати інтереси українців на Буковині, роблячи спроби на початку 20-х років відновити політичні організації. Першими розпочали свою діяльність організації, орієнтовані на співробітництво з румунськими властями. Такою була заснована в 1921 р. П. Мігулою, С. Коралевичем та Р. Івасюком Українська народна партія, метою якої було “підпомагати румунський уряд у його змаганнях для запровадження ладу й порядку в нашій краї”. Вже на початку свого існування вона склала заяву про вірність І. Ністору та І. Бретіану. Через свою орієнтацію на українофобів ця організація не мала підтримки в українців і швидко припинила своє існування²⁴.

Слідом за цим було зроблено ще кілька спроб створити організацію, яка законним шляхом захищала б інтереси українців, хоча через постійний стан облоги тяжко було заручитися підтримкою населення півночі краю. Однак 30 квітня 1922 р. було створено Українську народну організацію із завданням “заступати український загальний та боронити права трудової маси українського народу під управою Румунії”. Того ж року було зроблено спробу створити надпартійну українську організацію, яка захищала б інтереси всього українського населення Буковини, проте через виступи проти румунських властей її було заборонено²⁵.

Деяко успішніше, але протягом нетривалого часу, вдалося діяти оформленій у 1922 р. на основі колишньої народовської партії Українській народно-демократичній партії (УНДП). В основу її діяльності було покладено захист прав українців у Румунії, в якій українці Буковини, незважаючи на їх чисельне переважання в краї, були офіційно віднесені до категорії національних меншин. Становище українців на Буковині було часткою проблеми національних меншин у Великій Румунії, і це питання постійно піднімали всі політики, а особливо українські з числа реформістів (поміркованих). Українська періодика (незалежна преса), видавництво якої належало реформістам, неодноразово звертала увагу на пригноблення українців у Румунії і зазначала, що створення незалежної України дало б можливість покращити їх становище. Проте саме в цих виданнях зазначалася необхідність отримання українцями прав від румунських владних структур, що стало провідним у діяльності реформістів протягом усього міжвоєнного періоду і що згодом викликало невдоволення представників націоналістичної течії²⁶. Разом з цим, використовуючи законні методи політичної боротьби, українці проводили діяльність, спрямовану на зростання політичної свідомості населення краю, в чому їм суттєво допомагала

незалежна преса. До неї належала й заснована в 1926 р. газета “Рідний Край”, яка за мету своєї діяльності взяла намагання покращити становище українського селянства шляхом поширення економічних знань, вважаючи останнє політично вагомим кроком ²⁷.

Однак економічне питання надовго залишилося на другому плані, а перше місце посідало завоювання рівних з румунами прав у політичній та культурній галузях. При цьому зазначимо, що перші надії на покращання становища українців у цих галузях з’явилися під час правління уряду А. Авереску, який робив спроби налагодження стосунків з національними меншинами, обіцяючи їм (у тому числі й українцям) більш повний розвиток культури та освіти. Саме така заява уряду дозволила керівництву УНДП пообіцяти уряду підтримку за обіцянку введення навчання українською мовою у початкових школах. На парламентських виборах 1926 р. українці мали кандидатів не лише від соціал-демократів, а й, по урядовому списку, від УНДП — А. Лукашевича та Ю. Лисана. З інших національних меншин в урядовому списку були представлені німці (А. Кольрус). Балотувалися українці (К. Смеречинський та Б. Велегорський) і від Народної партії (Partidul Poporului). Підписання виборчої угоди між урядовою партією та УНДП розцінювалося реформістами як підтвердження виконання урядом виставлених вимог ²⁸.

У виборчій боротьбі, що розгорнулася, А. Лукашевич наполегливо вимагав від генерального інспектора освіти введення в школах викладання українською мовою, результатом чого стала поява розпорядження про викладання 2 годин на тиждень української мови та 1 години Закону Божого у школах колишніх Заставнівського, Кіцманського, Вижицького повітів, Селятинській та Путильській округах, а також в м. Вашківці та селах Банилові і Глибокій. З вимогою запровадження української мови в школах колишніх Чернівецького та Вашківського повітів А. Лукашевич виступав спільно з А. Кольрусом ²⁹. В опублікованій у газеті виборчій відозві УНДП зазначалося, що спілка з Народною партією необхідна, оскільки виборчий закон не давав можливості виставити власний список, через що представники українців, угорців, німців та інших меншин погодилися балотуватися в урядовому списку. Причиною такого кроку стало усвідомлення неспроможності опозиційних партій дати бажану підтримку меншинам. Крім того, у цій відозві зазначалося, що виборці голосуватимуть за блок меншин, який змусить уряд виконати дані ним обіцянки. Підтримку українців слід також пояснити сподіваннями на зміну урядової політики стосовно меншин та очікуванням змін у галузі культурного розвитку ³⁰. Зауважимо, що ситуація, пов’язана з виборами до парламенту, складалася таким чином, що передбачалася перемога Народної партії, хоча деяким дослідникам ця ситуація ввижається штучною та навмисне спланованою НЛП з тим, щоб зняти напругу в суспільстві, викликану методами її правління ³¹.

Новообраний парламент був скликаний на сесію 25 червня 1926 р. і довгий час займався лише перевіркою результатів виборів, що дало українцям підстави вважати його лише прикриттям діяльності однієї чи кількох політичних партій і стверджувати, що він є “ніщо інше, як тільки форма без змісту, щоб показати перед світом, наче б то й у нас був народ, котрий править судьбою краю”. Така оцінка парламенту пояснювала, чому українці не втручалися у внутрішню парламентську боротьбу, а намагалися лише добиватися покращання стану українців, причому був навіть намір при відмові уряду від виконання обіцянок вийти з парламенту ³².

Вже по обранню кандидатів від УНДП нею було проголошено про збір на Буковині заяв стосовно необхідності введення української мови в шко-

лах і розповсюджено заклики записуватися до українських культурних товариств і в такий спосіб підтримати дії тих депутатів у парламенті, котрі намагалися представити українців політично організованим народом, який має право на власне політичне життя. В промові, виголошеній А. Лукашевичем в сенаті 3 грудня 1926 р., було описано складне становище українців на Буковині й зроблено заяву, що стан облоги в краї призначено лише для позбавлення українців організованого культурного життя, для розвалу господарств і поглиблення руїни. А. Лукашевич висловив уряду протест проти гноблення українського народу і вимагав для українців прав, які мали їм належати згідно з конституцією та угодою про охорону прав національних меншин. Якщо цей виступ був у центрі уваги буковинських українців, то для уряду він не означав нічого, про що свідчила відсутність будь-якої реакції на нього. Оцінюючи дії уряду, власне, невиконання ним передвиборних обіцянок, керівництво УНДП наголошувало на тому, що ігнорування інтересів національних меншин завдає Румунії лише шкоди³³. Інші сторони парламентської діяльності А. Лукашевича по захисту прав українців відобразилися в його виступах у парламенті з питань господарського становища краю. Він звертав увагу на занепад сільського господарства, спричинений існуванням “ножиць цін”, і пропонував розробити систему кредитування та державної допомоги селянству з метою досягнення його господарствами прибутку в 4—5 процентів. А. Лукашевич порушував також інші питання, пов’язані з покращанням господарського становища краю³⁴.

Черговий парламентський протест українських представників мав місце в 1927 р. і був викликаний квітневим 1927 р. переписом населення. Його підтримали представники буковинської організації Націонал-цараністської партії в парламенті К. Кракалія та Т. Савчук-Савяну. А. Лукашевич та Ю. Лисан направили міністру Буковини протести з приводу зловживань у Чернівецькому та Старожинецькому повітах під час перепису. У своєму виступі в сенаті 15 травня 1927 р. А. Лукашевич, звертаючись до прем’єр-міністра, звинувачував урядовців у тому, що при проведенні перепису 75 % українського населення записували румунами, а решту відносили до “рутенів”, “гуцанів” та “куманів”, і при цьому будь-який вияв невдоволення карався арештом та тимчасовим ув’язненням. Так само проводився перепис і в сусідній Бессарабії. Даючи йому загальну оцінку, А. Лукашевич зазначав, що робився він з політичних міркувань, бо мав на меті знизити дійсні дані про кількість представників національних меншин у Румунії, що мало сприяти відмові останньої від дотримання своїх зобов’язань. На підтвердження вищесказаного А. Лукашевич нагадав зміст наради префектів повітів, проведеної напередодні перепису³⁵.

Цей виступ був останнім у даному парламенті, оскільки в травні 1927 р. уряд А. Авереску пішов у відставку і за наказом короля Фердинанда I Б. Штірбей сформував новий уряд та призначив парламентські вибори. За умов, які склалися на політичній арені напередодні цих виборів, УНДП мала намір виставити власний виборчий список на Буковині та в окремих повітах Бессарабії, проте зміни політичної ситуації змусили цю партію переглянути свої позиції і приєднатися до блоку національних меншин, більш відомого як німецько-угорський блок. Серед його кандидатів від Чернівецького повіту були українці А. Кирилів, Р. Ясеницький, А. Завада, А. Лукашевич, у Старожинецькому повіті балотувалися А. Лукашевич та Ю. Лисан, а в Радівецькому — лише А. Лукашевич. Поряд з українцями у списку блоку національних меншин були також представники німців, угорців та євреїв, причому в більшості випадків кандидатами в різних повітах були одні й ті ж самі особи. Це можна пояснити як тим, що люди, висунуті кандидатами, займали певне місце в політичному

житті краю, так і тим, що вони були найбільш прийнятними для уряду через свою лояльність³⁶.

Передвиборна кампанія 1927 р. породила політичні баталії, і керівництво УНДП досить різко виступило проти буковинських соціал-демократів, звинувачуючи їх в антиукраїнських настроях, а загалом українських соціал-демократів — у знищенні Української держави (тобто УНР). Критикуючи буковинських соціал-демократів, газета “Рідний Край” зазначала, що соціал-демократична партія є інтернаціональною, а її члени — це люди, які “своїми власними силами не вміють і не хочуть для свого народу працювати, не вірять, щоб наш український нарід добився до сили”³⁷. Борючись за голоси виборців, УНДП намагалася роз’яснити останнім, що голосування за румунські партії не дасть позитивних результатів, оскільки позиції їхні мінливі, і часті переходи членів керівництва цих партій від однієї до іншої партії дають змогу відмовлятися від виборчих обіцянок. Виходом з такої ситуації вважалося віддання голосів за блок національних меншин.

Вибори 1927 р. принесли в усій Румунії і на Буковині абсолютну перемогу Націонал-ліберальній партії при поразці на Буковині представників блоку національних меншин, що пояснювали тим, що серед українців не було єдності (версія УНДП). Однак існувала справжня причина, яка полягала в назві блоку, створеного німцями та угорцями Трансільванії і не перейменованого після приєднання до них представників інших національних меншин. Саме останнє дало змогу політичним противникам блоку пропагандистськими заходами відвернути від нього значну частину буковинських виборців. До причин поразки блоку слід також віднести існування стану облоги в краї, через що в його північній частині українці не мали змоги вести відповідну агітацію. Негативним наслідком поразки блоку вважалося й те, що румунський уряд отримав зайвий доказ про відсутність у краї українців, як організованого в політичному плані народу³⁸. Даючи оцінку парламентським виборам та наступним за ними виборам до громадських рад, керівництво УНДП зазначало, що всі вибори дають лише підставу для румунських політичних партій втягувати у свою боротьбу українців, і радило використовувати боротьбу цих політичних партій для створення незалежної української партії. Таким чином, уже після поразки на виборах українські політичні діячі поміркованого напрямку проголосили необхідним створення нової політичної партії, здатної захистити інтереси українців у Румунії.

Ведучи мову про захист українських інтересів, слід зазначити, що політики з поміркованого табору пов’язували покращання становища українців у Румунії лише зі створенням незалежної та сильної України, не вважаючи Радянську Україну незалежною державою. Однак, якщо створення бажаної ситуації відтягувалося на непевний період, то це не означало бездіяльність українців у пошуку шляхів вирішення даного питання. І тут вони зверталися до досвіду інших національних меншин, що проживали в Румунії. Дещо нове в цьому плані було зроблено головою Німецької партії Г. О. Ротом, який, виступаючи 4 грудня 1927 р. у Чернівцях, розкрив причини успіху німців на політичній арені. Було зазначено, що всі національні меншини вважаються в Румунії чужинцями, а тому для них є необхідним об’єднання без поділу на партійні та конфесійні групи і гуртки для спільних зусиль у боротьбі “за культурну, національну й економічну незалежність від того народу, що єсть носієм держави”. Як зазначав Г. О. Рот, для німців у Румунії основним гаслом стала економічна незалежність, завдяки якій можна було досягти культурної та

національної незалежності. Така позиція німців отримала належну оцінку з боку українців ³⁹.

Нові погляди на потреби національних меншин та становище, при якому УНДП уже не могла захищати права українського населення, були причиною створення нової політичної інституції — Української національної партії (УНП). Вона була заснована членами УНДП наприкінці 1927 р. з метою згуртувати всіх свідомих українців для законної боротьби за національні права українського народу в Румунії, ширити національну свідомість, підняти рівень національної честі. На установчих зборах було обрано тимчасову Ширшу раду у складі 37 осіб, яка у виданій відозві закликала українців, котрі незалежно від соціальних поглядів “стоять на національному ґрунті й які хочуть стати до боротьби за справедливі національні права українського народу в Румунії”, об’єднуватися в новій партії ⁴⁰.

Діяльність УНП повинна була базуватися на конституції, державних законах та договорі про захист прав національних меншин з метою здійснити мінімальні права українців у Румунії, а сама партія була проголошена “партією порядку”, яка буде запобігати розсіюванню українців по їхніх політичних організаціях. У її програмі були поставлені завдання в галузі культури, економіки, суспільних відносин, внутрішньої політики. Партія прагнула добитися введення викладання українською мовою в ряді навчальних закладів різних рівнів не лише на Буковині, а й у Бессарабії та Мараморощині, створити умови для покращання матеріального становища селян, робітників та міщан, завоювання політичного рівноправ’я українців з румунами.

Важливим на початку діяльності УНП було й питання партійного будівництва, яким займалася Вужча рада УНП, у зв’язку з чим остання звернулася до засновників повітових відділів партії з проханням прискорити створення повітових рад УНП, прийом членів та зборів коштів для партії. Організаційними питаннями займався Секретаріат УНП, який протягом жовтня—листопада 1927 р. збирав інформацію про торгові заклади в селах, які належали українцям, про кількість ремісників та торговців українського походження. Цікавився Секретаріат і справою збереження виборчих прав українців, стежачи за складенням списків виборців ⁴¹. Згідно з програмою, членом УНП міг стати повнолітній громадянин, який не належав до іншої політичної партії і сплачував внески, при цьому величина вступного внеску для інтелігенції становила 100 лей разово, а для селян — 10 лей щомісячно ⁴².

Створення Української національної партії викликало негативну реакцію в середовищі соціал-демократів та націонал-цараністів, з якими УНП вступила в дискусію, в ході якої звинуватила соціал-демократів у спробах об’єднати населення краю на класовій основі, що, на її думку, нищило організоване українське життя. Відповідаючи націонал-цараністам, представник УНП зазначав, що Українська національна партія захищає інтереси народу, спираючись на самий народ, що існувала необхідність створення партії для об’єднання народу, оскільки український народ, пригноблений у першу чергу національно, мусить гуртуватися, щоб скинути цей ґніт. До свого складу УНП намагалася включити селян, робітників, міщан та інтелігенцію, що забезпечило б її демократичність. Саме останнє, на думку її керівництва, повинно було відрізнити партію від соціал-демократів чи від румунських національних партій. А для успішного ведення політичної роботи керівництво УНП заявило про обов’язковість участі у міжпарламентському чи міжпартійному представницькому органі ⁴³.

Своєрідним підтвердженням значення створення УНП було те, що вже на початку грудня 1927 р. на заклик її Секретаріату дати дані стосовно українських торгових закладів відгукнулися і представили необхідну інформацію жителі 13 сіл Чернівецького, Сторожинецького та Радівського повітів. У відповіді на запити окремих громад стосовно необхідності подачі вищеназваних даних Секретаріат УНП роз'яснював це потребою складення статистики та розробки заходів з метою покращання економічного становища українських громад. Секретаріат також зазначав, що мета політичної організації — не тільки вибори й підготовка до них, а й захист культурного та економічного життя народу, в зв'язку з чим розширюється спектр питань, які мала вирішувати партія і які вже вирішувала, зокрема питання стану освіти в українській частині Буковини ⁴⁴.

У той період УНП не могла розгорнути більш широко свою діяльність через те, що, по-перше, це був організаційний період у діяльності партії, а по-друге, в умовах стану облоги розширити партійну діяльність у селах північної частини Буковини було досить складно. Певні зміни у внутрішньополітичній ситуації в Румунії почали визрівати на початку 1928 р. Вони викликали в середовищі українських діячів активне обговорення становища охорони культурних та національних прав. У 1928 р. в українській пресі дедалі ширше й частіше висвітлювалося становище національних меншин у Румунії. В цьому плані досить типовою була стаття А. Лукашевича в “Czenowitzer Morgenblatt”, в якій автор розповів про першу спробу об'єднання національних меншин у Румунії, зазначивши, що успіх належав лише німцям та угорцям, і наголосив, що об'єднання стало можливим лише через невиконання румунськими політичними партіями зобов'язань по забезпеченню прав меншин ⁴⁵. Більше уваги стали приділяти створенню міцної політичної організації, яка задовольняла б потреби селянства. Оцінюючи у зв'язку із завданнями об'єднання українців стан національних меншин у Румунії, представники українського табору поміркованих політиків відмічали найвищу згуртованість у 1927 р. німців та угорців і, звертаючись до згаданої вже заяви провідника німців Г. О. Рота, висловлювали думку про створення союзу національних меншин як федерації національних партій, з тим щоб така організація підтримувала постійний зв'язок між її членами, сприяла їхній співпраці, самостійно виступала на виборах. Водночас, усвідомлюючи можливість існування значного числа противників цієї ідеї, прихильники УНП наголошували на першочерговій необхідності створення сильної української політичної організації ⁴⁶.

Саме з УНП пов'язувалися надії на ведення “української національної політики”, оскільки румунські партії не були в ній зацікавлені, а українці — члени цих партій вважалися відступниками. В оцінці, яку українська поміркована преса давала діям національних румунських партій, чітко простежується усвідомлення декларативності заяв останніх та їх спрямованість на румунізацію меншин ⁴⁷. Власне, бажання протиставити тиску румунських партій на українських виборців чітку національну позицію породило вже в червні 1928 р. гасло — “Один національний табор — один національний фронт”, що було висловленням бажання об'єднати всіх українців без різниці соціального стану та політичних поглядів ⁴⁸.

Розкриваючи питання стану українського політичного руху на Буковині, необхідно сказати й про участь буковинців і в міжнародних організаціях, зокрема у створеному в 20-ті роки “Конгресі зорганізованих груп національних меншостей в Європі”, на щорічні засідання якого в Женеві збиралися представники національних меншин, об'єднаних у політичні

партії. Основне призначення конгресу полягало в тому, щоб добитися для національних меншин рівних з правлячою нацією прав. На IV конгресі, який працював 28 серпня — 2 вересня 1928 р., поряд з представниками німців, угорців, євреїв та болгар були представлені українці з Буковини. Виступаючи на конгресі, голова УНП В. Залозецький зауважив, що ця інституція “не повинна переглядати державні кордони, але повинна забезпечити рівність національних меншостей у правах з державною нацією”. Як видно з даної заяви, помірковані політики були далекі від проголошення вимоги об’єднання українців у єдиній державі, однак така позиція була зумовлена небажанням піддавати український політичний рух можливим репресіям з боку правлячих кіл.

Важливим заходом під час роботи конгресу стало заснування “Союзу європейських меншостевих журналістів” та “Об’єднання національних меншостей в Румунії”. Стосовно останнього варто зазначити, що участь у нарадах з питання створення такого об’єднання брали 12 осіб, які прийняли рішення із врахуванням бажання національних меншин жити в мирі з державною нацією і, зберігаючи власну культуру, “співпрацювати для розвитку держави”. У стосунках між меншинами члени об’єднання мали намір розширювати співпрацю з метою співробітництва в галузі національно-культурних справ. Досягненням для українців Румунії було також укладення з українцями Польщі угоди про співпрацю ⁴⁹. Оцінюючи роботу “Конгресу національних меншостей”, необхідно зауважити, що українці досить критично ставилися до діяльності Ліги Націй у питаннях меншин і не раз наголошували на тому, що ця організація віддає перевагу свідченням представника держави, проте це не повинно знижувати значення роботи даного конгресу, який засвідчував політичну організованість національних меншин і з часом міг допомогти в завоюванні мінімальних прав ⁵⁰.

Підводячи підсумок стану політичного життя на Буковині в 1918—1928 рр. та участі в ньому українців, зауважимо, що українці не мали єдиного національного політичного об’єднання і належали до різних політичних партій. Намагання створити єдину політичну організацію призводили до різних наслідків, у тому числі й до виникнення організацій відверто угодовського характеру та таємних організацій. Поліцейські органи суттєво обмежували діяльність українських політичних організацій, не даючи їм змоги реалізувати власні програмні завдання і таким чином спричиняючи неповноцінність їхньої діяльності. Політичним успіхом слід вважати створення Української національної партії, оскільки ця організація, маючи національний характер, змогла певним чином впливати на політику урядових кіл та вести боротьбу за захист національних інтересів українців протягом 11 років (1927—1938 рр.). Діяльність українських організацій в умовах постійного стану облоги, безумовно, мала свої позитивні результати, оскільки дала можливість виробити методику діяльності політичних організацій і підготувати їх до роботи в нових умовах, що виникли з приходом до влади уряду Націонал-цараністської партії (1928 р.). Саме тоді відкрилися можливості для отримання невеликих і тимчасових успіхів у галузі охорони прав національних меншин, до яких офіційно відносили й українців Буковини.

¹ Ботушанський В. М. Участь українців Буковини у творенні української державності (1918—1920 рр.) // Народне віче Буковини. 1918—1993. Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. — Чернівці, 1994. — С. 48—49; Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз’єднання з Українською РСР. Документи і матеріали. 1917—1941. — Чернівці, 1958. — С. 125—126.

- ² Див.: N i s t o r I. Unirea Bucovinei 28 Novembre 1918. Studiu și documente. — București, 1928. — P. 54—56, 168—170.
- ³ Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Ноябрь 1918 — апрель 1920 (Ред. кол. Хренов И. А. и др., Гонсеровская-Грабовская Н. и др.). — М., 1964. — Т. II. — С. 213.
- ⁴ Буковина, її минуле і сучасне (Під ред. Квітковського Д., Бриндзана Т., Жуковського А.). — Детройт—Париж, 1956. — С. 338—339.
- ⁵ Державний архів Чернівецької області (Далі — ДАЧО), ф. 12, оп. 1, спр. 1646, арк. 7—8; спр. 102, арк. 1.
- ⁶ Там же, спр. 7010, арк. 2—6, 8—10.
- ⁷ К у р и л о В. М., К о п и л о в А. О., П а н ч у к М. І. Хотинське повстання. — К., 1989. — С. 54—58; Хотинское восстание. Сборник документов и материалов. — Кишинев, 1976. — С. 64—67, 85—87, 104, 106; Борьба трудящихся Буковины... — С. 134—136, 160—161, 163—167.
- ⁸ Хотинское восстание... — С. 68, 74—81, 90, 94—99; К у р и л о В. М., К о п и л о в А. О., П а н ч у к М. І. Назв. праця. — С. 61; Ю р ч е н к о А. Хотинское восстание. К истории борьбы крестьян Северной Бессарабии против австро-венгерских и румынских оккупантов в 1918—1919 гг. — К., 1948. — С. 135—136.
- ⁹ ДАЧО, ф. 30, оп. 2, спр. 15, арк. 11.
- ¹⁰ Там же, ф. 6, оп. 1, спр. 41, арк. 3, 10 зв.
- ¹¹ Там же, арк. 2, 3, 7, 11, 34, 36.
- ¹² Борьба трудящихся Буковины... — С. 184—185.
- ¹³ ДАЧО, ф. 12, оп. 1, спр. 73, арк. 1; спр. 101, арк. 13, 70, 77, 80, 86; спр. 1525 ОЦ, арк. 11 зв. Див. також: П і д д у б н и й І. А. До питання про характер політичної орієнтації буковинців після завершення Першої світової війни // Матеріали III Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету (29 вересня — 1 жовтня 1995 р., Чернівці). — Чернівці, 1995. — С. 64—69.
- ¹⁴ ДАЧО, ф. 12, оп. 1, спр. 101, арк. 73; Воля Народа. — 1919. — 23 жовтня; Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917—1929 гг. — М., 1988. — С. 163; П о п о в Б. С. Социалистическое движение в Румынии, образование компартии. 1917—1921 гг. — М., 1983. — С. 74.
- ¹⁵ Воля Народа. — 1920. — 1 січня; 1, 15 квітня; 13, 23 травня; 3 червня.
- ¹⁶ Там же. — 8, 15 липня.
- ¹⁷ Там же. — 15 серпня; 2, 12 вересня.
- ¹⁸ Там же. — 4, 11, 18 листопада.
- ¹⁹ ДАЧО, ф. 12, оп. 1, спр. 7446 ОЦ, арк. 4—5.
- ²⁰ Там же, спр. 4687, арк. 1, 8.
- ²¹ К а н ю к С. Буковина в румунській неволі. — Харків, 1930. — С. 93—102, 123; К у р и л о В. М. У боротьбі за визволення. Революційно-визвольний рух на Буковині у 1922—1940 роках. — Львів, 1977. — С. 140—141; П і д д у б н и й Г. Буковина. Її минуле і сучасне. Суспільно-політичний нарис з малюнками і мапою Буковини. — Харків, 1928. — С. 230—231.
- ²² К у р и л о В. М. У боротьбі за визволення. — С. 55—57.
- ²³ Борьба трудящихся Бессарабии за свое освобождение и воссоединение с Советской Родиной. 1918—1940. — Кишинев, 1970. — С. 374—376; Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1923—1928. — Vol. II. — București, 1953. — P. 581, 594.
- ²⁴ Буковина, її минуле і сучасне. — С. 341.
- ²⁵ Там же. — С. 342.
- ²⁶ Зоря. — 1924. — 17 січня; 1925. — 19 липня; Земля. — 1926. — 14 березня.
- ²⁷ Рідний Край. — 1926. — 2 травня.
- ²⁸ Там же. — 16 травня.
- ²⁹ Там же. — 23 травня.
- ³⁰ Там же.
- ³¹ Там же. — 30 травня.
- ³² Там же. — 11, 25 липня.
- ³³ Там же. — 22 серпня; 1927. — 15 січня.
- ³⁴ Там же. — 1927. — 1, 20 березня; 3 квітня.
- ³⁵ Там же. — 8 травня; 12 червня.
- ³⁶ Там же. — 26 червня; ДАЧО, ф. 118, оп. 2, спр. 115, арк. 3.
- ³⁷ Рідний Край. — 1927. — 3 липня.

- ³⁸ Там же. — 24 липня, 7 серпня.
³⁹ Там же. — 11, 22 вересня; 11 грудня.
⁴⁰ Там же. — 23 жовтня.
⁴¹ Там же. — 30 жовтня.
⁴² Там же. — 30 жовтня, 4 грудня.
⁴³ Там же. — 13 листопада.
⁴⁴ Там же. — 11 грудня.
⁴⁵ Там же. — 1928. — 15 січня.
⁴⁶ Там же. — 11 березня.
⁴⁷ Там же. — 12 квітня.
⁴⁸ Там же. — 17, 24 червня.
⁴⁹ Там же. — 2, 30 вересня, 7 жовтня.
⁵⁰ Там же. — 7 жовтня.